

בהוצאת האגודה לקידום תרבות התיאטרון לילדים ולנוער ליד משרד החינוך

אלכס זהבי

אנה פראנק

מאת: פ. גודריץ א. הקט

סדרה ערוכה על ידי מנוחה גלבו

אברהם את הגמל פור ממוצות זמנא,

חובו היא אג'א'רון אלנו -

אברהם את הגמל ילד אנשים שחיו

בגקוסה הקשה ב'ג'גו אשו יצר הדם ה'ה'ז'

ולקצט את צכרם, צכור היא אלנו -

א' יגן והצגתנו את ח'יה, ח'אומות

וסוסג התו אל ילדה יקוצ'ה בטעם

גקוסג א'מים גצ'ז'ו זכמ זכ'ו

ולא זשכ'ח .

אור'פ' פ'מ'ח

גוף רבים בעצם איננו גוף.

אין לו נאמר שריטה בלחי

או דלקת באזניים.

וגם לא צעצועים אדמים או שחורים

נזכר את הצבעים: אדמים או שחורים.

כמו כן, זמן-עבר אין לו זמן

תמיד יעלם בסבך.

לאחר שמישהו מכה את העקבות

והגשם טאטא את הריחות.

(מתוד "שיעור לדוגמא" נואת ט. כרמי)

כאשר ניסה הסופר ק. צטניק להגדיר את חוסר יכולתו של האדם הרגיל, ה"נורמלי", לשער את מהות האימה והסבל המרוכז תחת השלטון השטני של הנאצים, הוא דיבר על "פלאנטה אחרת", על חיים בצל הידיעה על משהו נורא שמתרחש מחוצה לה בלא יכולת להושיע; על עולם שבו ממשיכים לחיות זה לצד זה בני אומה שהתנוולה, אשר רוב בניה היו שותפים בפועל או בכוח להתעללות נוראה ולהמצאות שטניות, ששום דמיון מטורף לא שיער את אפשרות קיומן.

כל מי שניסה לחדור אל עולם האימים של אירופה בשנות מלחמת העולם השניה במטרה להבין ולו במעט את אשר קרה, נתקל בקושי גדול: רוב האמצעים המסורתיים של אמצעי התקשורת ההמונית והאמנותית לא התאימו להעברת החוויות החדשות של ניתוק, רעב, מוות, חרדה וחוסר אמונה אל אלה שחיהם מתנהלים במסלולי השיגרה. רוב הסרטים הדוקומנטריים, ספרי הזכרונות והרומאנים הקונבנציונאליים גרמו לעתים קרובות לרתיעה מהזוועה, או להסתגלות מהירה לאפשרות קיומו של עולם שבו אנשים רבים נרצחים, שאנשים ממשיכים "לחיות" בו לאחר שראו במות קרוביהם, כשהם סובלים סבל, נורא או מתקעים. לאחרים שקראו על אותה תקופה וחזו בחומר על אותה תקופה, קרה לכל היותר שהמושגים "שואה", "רצח עם", "מחנות ריכוז" או "מוזלמנים" נצטרפו לאוצר המושגים הקנויים שלהם, בלי שישתנה משהו בתוכם.

רק סופרים בודדים — לרוב סופרים צעירים שחיו יום-יום לצד אנשים, שאינם מסוגלים להבין — חיפשו דרכים להעברת נסיונם הנורא אל הזולת (י. מרס ב"תיקו עם המוות"; ח. סימפרון ב"המסע הגדול"; א. אפלפלד ב"עשן" וב"גיא הפורה"; ל. רוכמן ב"בדמיך חיי"; ו.א. שוורצברט ב"אחרון הצדיקים"). מן המסמכים האותנטיים הבודדים שהותרו הקרבנות, זעזעו בעיקר יומנים ושירים של ילדים, בגלל הצירוף המזעזע של תמימות ונסיון להמשיך לחיות כילדים עם מטען חוויות מחריד. רושם עז ביותר הותיר "יומנה של נערה" מאת אנה פראנק וזאת בשל יכולתה הנדירה של אנה פראנק לתת ביטוי לתחושות המשתנות של נערה מתבגרת, בזכות האיזון העדין שבין ההתייחסות לענייני יום-יום ולחוויות אוניברסליות, לבין החוויות המיוחדות למקום המחבוא ולסיטואציה המיוחדת של תקופת ההשמדה. אנה פראנק, לדידו של הקורא, אינה "גוף רבים" ואינה "זמן עבר". הקורא מלווה משך כל הקריאה "גוף יחיד" בזמן הווה. בני נוער בארץ ובחו"ל מרבים לקרוא את "יומנה של נערה", בעיקר משום היותו ספר, המבטא את עולמם ואת מערכת יחסיהם עם הסובבים אותם, כשאלה מועצמים ע"י הסיטואציה של המחבוא. ילדים ובני-נוער בארץ מרבים לקרוא אף את "הילדים מרחוב מאפן" מאת ש. נשמית, את "הליני אותי לילה" מאת מניה הלוי, את "מוכרי הסיגריות מככר שלושת הצלבים" מאת יוסף זימאן ואת ספריה של לנה קיכלר-זילברמן, לא כל כך משום שהם עוסקים בתקופת השואה, אלא משום שהם מעלים את עולמם של ילדים, לרוב בחבורה, ילדים סובלים, שאפשר להזהות איתם, וילדים בעלי תושיה, המתגברים על הקשיים, שהערים עליהם עולם מבוגרים אכזר. הילדים מתוודעים באמצעות ספרים אלה לאותה "פלאנטה אחרת", מבינים משהו עפ"י דרכם והופכים רגישים לנושא השואה — במקרים רבים אף יותר מהמבוגרים. מדוחות מורים ומנהלים על פגישות תלמידים עם סופרים מתברר שהפגישות שנערכו עם מניה הלוי, שרה נשמית ולנה קיכלר-זילברמן היו מרגשות ואינטנסיביות. העלאת "יומנה של נערה", על קרשי הבמה לקהל תלמידים, מסייעת להתגבר על הקושי הנובע מכך ש"גוף רבים בעצם, איננו גוף" ומקרבת את התלמידים למה שהיה עולמם של רוב בני גילם היהודים (ובתוכם הורים של רבים מהם) לפני דור, מה גם שהמחזה מאזן בין היסודות הלא שווים בהיקפם ביומן, דהיינו: מצוקת המתבגרת ומצוקת ההסגר. בעוד שהיומן נכתב סמוך מאד להתרחשויות, כשהוא קולט את התחושות לפני היעלמן, הרי המחזה נכתב מתוך ראייה כוללת של היומן השלם ע"י מחזאים מבוגרים הרוצים לקרב את היומן האינטימי לקהל צופים מעולם אחר.

הכנת התלמידים להצגה *

חשוב מאד, שלקראת ההצגה יקראו הילדים את היומן בשלמותו או שיקראו מבחר קטעים המקבילים לתמונות המעלות בהצגה. מכיון ש"יומנה של נערה" מופיע בתכנית הלימודים של בית-הספר התיכון, כדאי לכוון את הוראתו למועד סמוך להצגה. בחטיבות הביניים אפשר לקראו במסגרת שיעורי הקריאה המונחית.

עם תלמידים שקראו את היומן בשלמותו רצוי לדון על ייחודו של היומן, כצורה ספרותית (אין הכרח לנסח זאת כך בשיעור) ועל אופיו. חשוב לענייננו, שהתלמידים יבחינו, שביומן נרשמת זרימת מעשים והירהורים סמוך מאד להתרחשותם, שבהיותו מכוון למתן ביטוי לכתוב ללא יומרה אמנותית, הוא לרוב מהימן מאד ומעורר אמון. "טריותו" של הכתוב מסייעת ליצירת קשר אינטימי בין הכותב לקורא, המציאות מוצגת בו במודע מתוך זווית ראייה אישית. הקורות הפנימיים והחיצוניים של "גיבורי" היומן מועלים במקוטע. מתוך

הנחה שרוב התלמידים למדו דראמה אחת (טרגדיה יוונית או קומדיה של מוליר), או חזו בהצגת תיאטרון, כדאי לערוך איתם דיון משווה קצר בין הדראמה ליומן. לכאורה, ההבדל בין שתי צורות אלו גדול ואינו ניתן לגישור, אך למעשה גם עלילת היומן וגם עלילת הדראמה מתרחשות בהווה וזרמות נגד עינינו, כשהדראמה המועלית על הבמה נזקקת לאמצעים שונים לשם יצירת מגע קרוב, לעתים אינטימי עם הצופים, מגע הנוצר ללא אמצעים מתווכים — באמצעות הלשון הבלתי אמצעית בלבד — עם קריאת היומן. לעומת זאת ביומן מודגשת נוכחות המחבר וההתרחשויות מועלות, כאמור, מנקודת מבט אישית, ואילו בדראמה אישיות המחבר נסתרת וקיים מאמץ להעניק לגיבורים קיום עצמאי ולהניח להם לפעול בהתאם לתכונותיהם בסיטואציות המזדמנות להם. בעוד שזרימת הזמן ביומן היא כרוזולוגית ו"העלילה" מקוטעת, הרי בדראמה קטעי העלילה מאוחים ומתמשכים לרוב זה מזה.

קודם לדיון על היומן יבחר המורה קטעים אחדים ויבקש מהתלמידים שיקראום. מגמת השיחה היא אמנם להכין את התלמידים לקראת מה שהם עשויים לראות בהצגה, אך היא צריכה גם להכניס לקראת הדיון המשווה בין הטקסט של היומן לבין "תרגומו" ללשון התיאטרון, דיון שיסייע להעמקת ההתרשמות בקטעים משמעותיים ביומן ולהכרה בעקיפין של בעיות אחדות של הדראמה. על כן כדאי שייבחרו קטעים שהמעבדים נחרו להעלותם על הבמה.

* מהאים בעיקר לכתות ד-ר"ב.

בקטעי היומן מהתקופה שבין 10.11.40 (עמוד 46) ל-13.7.43 (עמוד 76) נבחין בשני נושאים עיקריים: הופעת מסתתר חדש (מר דיסל) במחבוא, והתגלות מערכת היחסים המתוחה בין המסתתרים (שני נושאים אלה זוכים ל"תרגום" אינטנסיבי במערכה הראשונה של ההצגה), כדאי שהתלמידים ינסו להסביר את עמדת המסתתרים כלפי הצטרפות מר דיסל אליהם (יחסה של אנה, יחסה של משפחת ון-דאן) ואת שינוי עמדותיהם כלפיו. בשיחה על היחסים המתוחים במחבוא, רצוי שהתלמידים ינסו להסביר את גורמיהם ויצביעו על מצבה המיוחד של אנה.

בקטעי היומן שנכתבו בין 14.2.44 (עמוד 129) לבין ה-14.3.44 (עמוד 146) אנו מתוודעים לראשית התרקמות הידידות בין אנה לפטר. אנה ופטר כאילו מגלים זה את זה לאחר שהתעלמו כמעט האחד מהשנייה משך שהות משותפת ארוכה. העילה לפגישותיהם הראשונות היא חיצונית. אנה מציעה לאחר פגישות אחדות ראציולניזציה להתקשרותה עם פטר, אך הקוראים חשים, שאין זה מקרה שההתקשרות ביניהם החלה דווקא באותה עת כששינויים פסיים ונפשיים מתחוללים באנה. הסיטואציה המיוחדת של החיים תחת לחץ המחבוא מוזקת בשניהם את הצורך בחמימות ובגילוי רגשות. ייתכן, שקטעים אלה ימציאו לתלמידים הזדמנות לשוחח על האהבה בין נער לנערה, רצוי להניח להם בכך, אך בלי לוותר על הדיון במקרה הקונקרטי של אנה ופטר, כשהתלמידים מנסים להסגיר את הסיבות, שהבשילו התקרבות זו ולאתר את הנושאים המשותפים לאנה ולפטר ואת הרגשות שעוררה בהם ידידות זו.²

לאחר השיחה על קטע או שניים יהיה מקום לשאלה כללית יותר: האם ניכר מקריאת רוב קטעי היומן, שבעת כתיבתו נתרחשו דברים נוראים מעבר לכתלי המחבוא. התשובה על כך אינה פשוטה כל כך, גם משום שעובדה היא שקטעים רבים עוסקים בעניינים שבין אנה לבין עצמה ובינה לבין סביבתה הקרובה, וגם משום שבחלק מן הקטעים השפעת המאורעות החיצוניים היא עקיפה. התלמידים ימצאו ודאי את הקטעים, שבהם מספרת אנה על נורל ידידים ועל גורל כלל יהודי הולנד, כפי שהם נודעים לה מפי מארחיה ההולנדיים, ומאיך גיטא, יוכלו להצביע על הקטעים העוסקים בחלומות הזוועה או בפחד הגובל בהיסטריה כאשר נדמה למסתתרים שהתגלו ע"י הגרמנים, או ע"י מי שעלולים להסגירם. יחד עם זאת, עשויים תלמידים רבים להבין, שכל מה שקורה במחבוא הוא תוצאת המתרחש מחוצה לו: הזימון המלאכותי של משפחות פראנק, ואן דאן וד"ר דיסל, תחת קורת גג אחת משך שנים ללא רגע של פרטיות, הלחץ והמועקה הנובעים מחוסר יכולת לנוע ולפעול מתוך רצון והתנאים שגרמו לאנשים שיחדלו לעסוק בעיסוקיהם הטבעיים, המצוקה הכלכלית – הנוראה פחות משל יהודים

אחרים באירופה אך הגדולה בהרבה מזו שהורגלו בה ואף מזו של ידידיהם ההולנדים, ואף הפנאי הרב המורט עצבים ומאפשר לבחון דברים בפרופורציות לא טבעיות — כל אלה הם תוצאה של סכנת המוות האורבת בחוץ, רק שזו אינה נזכרת במישרין, בעיקר משום שאינה חיונית ובמידת מה פיתחו גם בני משפחה אמצעי הגנה מפני התמוטטות והדחיקו לא פעם את ההרהורים על הצפוי להם ולקרוביהם במחנות ההשמדה.

מחברי המחזה מדגישים יותר את הקשר, שבין המתרחש בחוץ לקורה בתוך המחבוא.
לאחר ההצגה

יש להניח, שההצגה תשאיר רושם עז על התלמידים; ובשיחה על אודותיה ירצו להחליף רשמים על מה שראו בה. סביר, שרשמים אלה יהיו תחילה מעורבבים: יבואו בהם נסיונות השוואה בין היומן למחזה, התרשמויות מהמשחק, מהתפאורה, מהופעתם החיצונית של השחקנים, תגובות רגשיות על גורל הגיבורים, תיאור הרגשתם בתמונה זו או אחרת וכו'. לאחר מתן הפורקן לרשמים הראשונים, יהיה מקום לדיון משמעותי יותר.

כדאי, אולי, לפתוח בהבחנה בין הרשמים ולנסות לברר מה הרשים את התלמידים יותר: היומן או ההצגה האם הפנישה האינטימית עם קטעי ההווה, ההתרשמויות וההתלבטויות, שנרשמו סמוך להתרחשותם בלשון קרובה ומובנת, או תמציתם המועלית כמו בטקס לעיני מאות צופים. בקצב נתון ובאינטרפרטציה של "זרים": המעבדים, הבמאי והשחקנים. יש לזכור; שבעוד, שביומן עומדת אנה במרכז ההתרחשויות; הריהי הופכת במחזה לאחת מרבים, ייתכן שתלמידים (בעיקר תלמידות) שהזדהו עם אנה יעירו על כך, ואולי אף ימתחו ביקורת על כך. כדאי לבחון האם ייתכן, שמחזה יתבסס על ראיית העולם דרך הפריסמה של גיבור אחד.

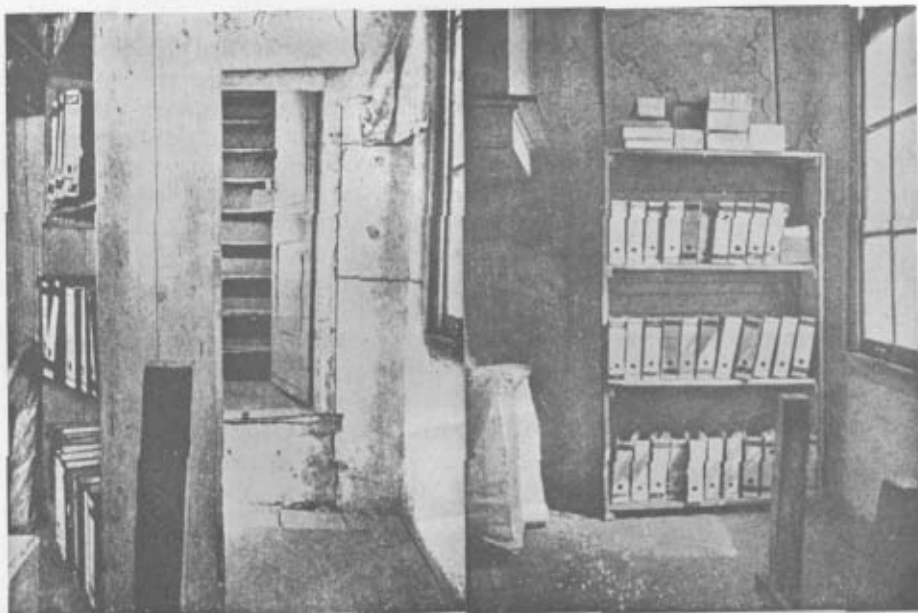
בהמשך לדיון שקדם לראיית ההצגה, אפשר לבחון עם התלמידים מתי חשו יותר את מועקת המחבוא ואת אווירת התקופה בעת קריאת היומן או בעת שצפו בהצגה. אם ישיבו התלמידים, שחשו בכך יותר בעת שצפו בהצגה, אפשר לבקש מהם שינסו להסביר מה גרם לכך! מה עשו המעבדים כדי שאלו יודגשו יותר, ומה היה חלקם של הבמאי, התפאורן, והשחקנים.

אפשר לשוב אל הקטעים שכבר נידונו בכיתה ולבחון, מהו ההבדל בין הטקסט של המחזה לבין זה של היומן, ולדון דיון עקרוני, אם אכן היו המעבדים ושאים לנהוג כפי שנהגו ביומנה של אנה פראנק ולבחון מה היו מניעיהם. למעשה, צירפו גודריץ והקט קטעי יומן שונים לתמונות מרוכזות, הם נהגו בחירות עד כדי שינוי הטקסט. כך למשל, המערכה השנייה פותחת בהתרחשות שאירעה, כביכול, ב-1

בינואר 1944, שאין לה סימוכין ביומן וגם בתמונות אחרות, הם בודים סיטואציות שהיו עשויות להתרחש, אך אינן מופיעות ביומן. ייתכן מאד, שהתלמידים לא יבחינו בשינויים וזאת משום שהמעבדים הבינו את רוח "הגיבורים" וקלטו היטב את המצב המיוחד שבו היו שרויים. אם ייהנו התלמידים מההצגה ויעדיפוה על הטקסט הכתוב, אפשר יהיה להרחיב את הדיון ולבחון אם עמדה בפני המעבדים דרך אחרת, או, שדרך "תרגומם" את היומן ללשון הדראמה, נובעת מההבדלים בין יומן לטקסט דראמטי.

באמצעות היומן ובאמצעות ההצגה אנו מנסים לסייע לתלמידים ולהבין ולו במעט את אשר התרחש בתקופת השואה ע"י התוודעות לגורלם של בני גילם. אם הצליחו התלמידים להבין משהו מהפרובלמטיקה של "שימור" הזיכרון ושל היכולת או אי היכולת לחיות עמו ואולי אף ללמוד לקחים, אפשר להביא בפניהם את שירו של ט. כרמי "שיעור לדוגמה".

אנו מצפים, שהצפייה בהצגה והקריאה ביומן יניעו את התלמידים לקרוא ספרים נוספים על ילדים ובני-נוער בתקופת השואה.

האין המסתובב של ילד, מוחל, מאוחר נישית הבית לחבוא
הקדננות מליכות הנורי-המנויים על המסתוריים

סמחור, ארית מילים זה נמצא פתח המיבוא

שימת ספרים על ילדים ובני-נוער בשואה*

— שירים וציורים של ילדים מטרוזינשטט	— ס. הפועלים	— אין פרפרים פה	— שרה נשמית
— הילדים מרחוב מאפו	— ה.ק. המאוחד	— מוכרי הסיגריות מכיכר הצלבנים	— יוסף זימאן
— הליני אותי לילה	— ס. הפועלים	— מאה ילדים שלי	— מניה הלוי
— אנו מאשימים,	— ס. הפועלים	— באשמורת אחרונה	— לנה קיכלר-זילברמן
— בין החיים והמתים	— מסדה	— תיקו עם המוות	— " " "
— שבעה בגונקר	— ה.ק. המאוחד	— גן פינציקונטיני	— שמאי גולן
— עשן	— אותפז	— בגיא הסודה	— יונת ואלכסנדר סנד
—	— ס. הפועלים		— יצחק מרס
—	— עם עובד		— ח. י. גולדשטיין
—	— מרכוס		— ג'ורג'ו באסאני
— שיקן.	—		— אהרן אפלפלד
			— " "

* הספרים מסודרים לפי מידת הקושי שבקריאתם. בסדר עולה. על-פי הצעת אלכט זהבי הערות

1. בסטור הסיפורים של אנה פראנק (בתרגומה של מרים ילן-שטקליס, הוצאת יבנה,

ת"א 1952) מופיע הסיפור "קטויניטיה". שנכתב כ"12 בפברואר 1944. באותו יום כתבה אנה כיומן: "זשמש וזרחת, הכרימים מכזילים, ורוח נפלאה; נושבת ואני כה משתוקקת... כה משתוקקת לכל... לשיחה, לחופש, לידידים, לבדידות, אני כה משתוקקת... לבכות! יש לי הרגשה כאילו אני מתפוצצת ואני יודעת שיוקל לי אם אבכה; אבל איני יכולה, אני חסרת מנוחה..." הסיפור מציג ילדה מופנת שכאב בבדידותה אינו מובן לסביבה, אמה והברותיה מונעות ממנה בתגובותיהם על סבלה להתבטא ולהשתחרר מהמועקה ולא גותר לה אלא לבכות.

2. ב"18 באפריל אנה כתבת ביומנה: "אתמול הגענו סוף, סוף פסד ואני לאותה שיחה שדחינו לפחות עשרה ימים. הסברתי לו הכל על נערות ולא היסטתי לדבר אתו אף על העניינים האינטימיים ביותר. הערב נסתים בנשיקה הדדית קרוב-קרוב לפי, זו באמת הרגשה נפלאה..." באותו יום כתבה אנה סיפור תמים, לכאורה על פיה וגמד. שניהם בודדים. היא, הפיה, בעליותה ובכסחוונה העצמי ובוזה למקוער ולסובל, ואילו הוא, הגמד, כואב את כאב העולם. התנהגותו פאסיבית בשל הרגשתו שהעולם רע, צירוף מקרים גורם לפיה ולגמד שיימצאו תחת קורת גג אחת משך חדשים אחדים, כשהם חיים כל אחד לעצמו, קורת גג אחת משך חדשים אחדים, כשהם חיים כל אחד לעצמו, ומשתקרבו, מצאו לפתע את היפה, שבקשי האנושי, והעולם נגלה להם מחדש. באור שונה יפה יותר, ומצאותי.

אנה פראנק

מאת :	פ.גודריץ א.הקט
עברית:	נסים אלזני
בימוי:	אורנה פורת
תפאורה:	לידיה פינקוס-גני
תאורה:	יחיאל אורגל
מנהל הצגה:	חנוך רודיק

מנהל יצור :	גרשון בילו
תפעול טכני:	אשתאול בע"מ
בנין תפאורה:	זאב הלפרין, מאיר כהן
צביעת תפאורה:	בובי יעקוב
אחראית למלתחה:	מירי כהן

תכניה:	סטודיו וסא
צילום:	אלכס אגור

משתתפים לפי סדר הופעתם

גדעון שמר
יעל שטרן
פנינה גרי
מוסקו אלקלעי
רפי טיילור
חנה ריבר
דינה לימון
רחל הפלר
דב ריזר
ניסן יתיר

מר אוטו פראנק
מיכ גיס
גב' ואן דאן
מר ואן דאן
פיטר בנם
גב' אדית פראנק
מרגוט פראנק
אנה פראנק
מר קראלר
מר דיסל

כפילים

מר אוטו פראנק	מר אוטו פראנק	אלברט כהן:
גב' אדית פראנק	גב' ואן דאן	רות שאלק:
אנה פראנק	פיטר	רוברט הניג:
		אתי שילוני:

סדר התמונות

עלילת המחזה מתרחשת בעלית הגג של בית מסחר באמסטרדם (הולנד).

מערכה ראשונה

תמונה 1 נובמבר 1945 שעות אחה"צ המאוחרות

תמונה 2 יולי 1942 השכם בבוקר

תמונה 3 אוגוסט 1942 דקות מספר אחרי 6 לפנות ערב

תמונה 4 ספטמבר 1942 חצות

תמונה 5 דצמבר 1942 לילה

מערכה שניה

תמונה 1 ינואר 1944 שעות אחה"צ המאוחרות

תמונה 2 מרץ 1944 ערב

תמונה 3 יוני 1944 לילה

תמונה 4 יולי 1944 אחה"צ

תמונה 5 נובמבר 1945 שעות אחה"צ המאוחרות.

